

Rafał Wojaczek

Písnička o básníkovi II

Básník píše o vlasti
(malá vodka)
Básník píše o ženě
(malá vodka)
Básník píše (čistá vodka)
dělá umění

Básník píše celé ráno
(kolik vodky)
Básník píše odpoledne
(hodně vodky)
Básník píše večer v noci
(hektar vodky jak říká
B. Antochewicz kapitán MO)

Básník pije
(škoda slov)

přeložil Norbert Holub

Odkaz na on-line vizualizaci [ZDE](#)

AUTOR, TEXT, INTERPRETACE

Ten, který nebyl, aneb klasik, kterého nedokázali umlčet

Rafał Wojaczek (1945–1971) patří ke generaci polských spisovatelů, jež vstoupili do literatury v polovině 60. let minulého století. Poezii psal již od školních let a chtěl studovat polonistiku na univerzitě, ale nakonec se rozhodl pro život básníka na volné noze. Na univerzitu nenastoupil, přestěhoval se do Vratislavi a začal pracovat na první sbírce. Jeho debut (asi sedm básní) v roce 1965 v měsíčníku *Poezja* (časem se stala z tohoto časopisu v Polsku vyhlášená platforma, kde uveřejňovali své verše další později významní polští spisovatelé) představoval zjevení.

Wojaczek sám sebe rád označoval za prokletého básníka, svým způsobem to bylo docela přesné. Ve své poezii inklinoval k podobné poetice jako prokletí básníci. Jen využíval rozvolněnější formy či volného verše. Jeho lyrický subjekt prošel jakýmsi vývojem. Z počátku se obracel více do sebe, do vlastního nitra, tematizoval strach a celkově by se daly jeho básně shrnout jako existenciální. Postupně Wojaczka začalo zajímat více psaní jako takové, postavení básníka ve světě či síla slov.

Při zkoumání básnických možností využíval třeba formy sonetu s tím, že se snažil reflektovat současný svět. Nakonec dospěl jeho lyrický subjekt do pozice, kdy se dívá na vše zvnějšku, střídá polohy, jednou je v pozici muže, jindy zase ženy. Pracuje mnohem více se zámlkami, závorkami, pomlčkami, je si vědom toho, že také grafika na čtenáře působí a otevírá další možnosti jak básně vnímat. Nevyhýbal se ani sociální tematice a aktuálnímu dění, přesto však nikdy nebyl doslovný. Využíval aluzí a metafor, aby se pokusil postihnout vlastní místo ve světě a svou nikdy přesně nerozluštěnou

úlohu v něm.

To je také příklad básně *Písnička o básníkovi II*, která je součástí textů z posledního tvůrčího období autora s názvem *Ten, který nebyl*. Sám název odkazující ke zpěvnému žánru je ironizující, protože uvnitř básně se nesetkáme s pravidelným veršem, jde spíše o dílčí výpovědi, které se blíží běžné, ironické mluvě.

Rým tu též nenajdeme; jedinými zvukovými prostředky, které na sebe poutají pozornost, jsou anafora a epifora, ostatně v opakujících se slovech „básník“ a „vodka“ je ukryta také celá ironie básně. Nejde tu totiž o jednu z mnoha básní, které by se pokoušely pojmenovat a evokovat atmosféru tvůrčího vzruchu podpořeného alkoholem, je to právě onen pohled zvnějšku, spíše jakýsi reflektující a reportážní záběr kamery, který staví celou situaci do zcela jiného světla.

Je třeba si také připomenout, že Wojacek, jako většina polských spisovatelů, intenzivně prožívá pocity nesvobody a jasně si uvědomuje, že básně a básnictví jsou v době komunistické diktatury ohroženy nejen represemi, které se ani polským literátům nevyhnuly, ale především podvrtně a korozivně působící vlnou autorů, kteří jsou ochotni pro publikování svých textů udělat cokoliv, včetně ústupků režimu.

Právě to je také v centru celé básně. Otázka právoplatnosti poezie a básnění v pokřivené době. Wojacek řeší situaci ironickým pohledem do dílny prorežimního autora. Obraz tvůrce jako takového, s jeho běsy i rozjitřeností, může platit snad jen v polovině prvního verše (Básník píše). Prvním místem ironie je pak tematický okruh psaní sledovaného básníka. Totiž psát o vlasti, ženě, případně vůbec pro režim psát, to jsou oblasti, které jediné establishment umožňoval, vyžadoval a byl ochoten platit. Ostatně sám pojem básník má v Polsku poněkud jiný zvuk, je to dáno jednak velikostí tohoto národa, jednak jeho šlechtickým založením a neustálým bojem o vlastní identitu, která zajišťuje literatuře dodnes místo i na prvních stránkách novin.

Tedy: psát klidně a pokojně o vlasti a lásce znamená nejen slušné živobytí, ale též společenský status tvůrce. To všechno Wojacek ironizuje jednak poukazem na tradiční alkohol dělníků a jednak závorkami, které dva procesy (tvorbu a pití) ještě více propojují. Jak jemná je tato práce s grafikou a grafickým vyzněním, ukazuje třetí dvojverší, kde se závorka rovnou stává součástí verše, je to tedy výraz stupňování a zároveň i moment zlomu. Prvním vrcholem básně se tak stává verš „dělá umění“. V 2. pol. 20. stol., minimálně u části autorů, neexistovala příkřejší nadávka nebo výraz opovržení, než je dělat umění. Ne už tedy tvořit, ale pouze dělat cosi, co se má tvářet jako umění.

V druhé polovině potom přichází ještě detailnější sonda do „pracovního procesu“, kdy se stupňování přesouvá do kvantifikace: od otázkou znějícího „kolik“ přes „hodně“ až po hyperbolické „hektolitr“. To vše je ještě podpořeno aluzí na konkrétní postavu soudobého Polska, na velitele organizace s názvem Milicja Obywatelska (Občanská policie, zkráceně MO), která vznikla v polovině roku 1944 a byla nástrojem ovládnutí lidí mocí, ve své struktuře podobné Sboru národní bezpečnosti v ČSSR, včetně policie státní.

Tato figura ale v básni není popsána jako nějaký zloduch či démon, je to spíše onen hodný strýček, který ale o to intenzivněji slídí a kontroluje činnost umělce.

To vše je nakonec ještě jednou podtrženo posledním dvojverším a zároveň pointou: „Básník pije / (škoda slov).“ Tady teprve se v plném tónu rozezná Wojaczekova rezignace a nechť podílet se na takovém uměleckém provozu, odtud též pramení i jeho pocit prokletosti a vydědění.

PRACOVNÍ METODICKÝ LIST

Cíl: Poezie je také bojištěm. Lakmusovým papírkem, který určuje, jakou míru svobody jsou autoři ochotni hájit a co všechno jsou schopni obětovat pro psaní. Je tu tedy otevřena jinak velmi komplikovaná otázka osobnosti tvůrce a jeho charakteru. Neplatí to sice absolutně, ale v jistých obdobích se zkrátka morální postoj ke světu a jeho uspořádání promítá do textů a je tak součástí i interpretačního dobrodružství.

Co evokuje textově úřednickou dobu konce druhé poloviny 20. stol. v Polsku?

Na první pohled nic tak závažného, prakticky jediný zjevný textový důkaz je až připomínka MO. Je tady tedy potřeba trochu připomenout, že i v Polsku, a to ještě dříve než u nás, byla druhá polovina 20. stol. propletena s politickými požadavky, které si vládnoucí moc nevynucovala jen silou, ale též nejrůznější formou úplatků a výhod. Atmosféra je tak dána využitím ironických významů velkých a vznešených slov jako vlast, žena, umění.

Je situace jiná ve vizuální podobě?

Zcela určitě, zde jsou záměrně použity zjevné odkazy.

Jak tedy vizualizace „dokresluje dobu“?

Jsou to záběry na psací stroj, píšící ruce a zvuk stroje, které v sobě dokonale spojují jak odkaz k úřednímu využití psaní (výsledky apod.), tak také mechanizaci a zploštění psaní jako principu (na stroji lze vyrábět básně, ne je psát a prožívat).

Lze aluze nacházet i ve vizuální složce?

Ano, jsou to všechny ty skryté obrazy cedulí, karikatur, ale také portrétů V. I. Lenina, tedy celý druhý plán je jakousi velkou aluzí na atmosféru a dobu 2. pol. 20. stol. v tzv. Východním bloku.

Jak si interpretujete závěr básně „Básník píše / (škoda slov)“?

Možnosti jsou v zásadě dvě. Buďto přijetí doslovného významu – je zbytečné vůbec psát o tom, že někdo vykonává tak zbytečnou věc, jako je psaní –, nebo naopak ironie, připojující ještě význam tuposti a nestoudnosti – nestojí to za řeč, je to tak hloupé, co tito „tvůrci“ píší, že nemá smysl se tím vůbec zabývat.